

Міністерство освіти та науки України
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків

LIBRA

**ЗБІРКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ
КАФЕДРИ ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ
ТА СЕРЕДНІХ ВІКІВ**

Випуск I

Одеса 2010

УДК 94(100) «01/17» (08)

ББК 63.3(0)3/51

Libra: Збірка наукових праць кафедри історії стародавнього світу та середніх віків / Під ред. І.В. Немченко. – Одеса, 2010. – 140 с.

У збірці представлено результати наукових досліджень викладачів і аспірантів кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, присвячені різним аспектам історії Європи від доби раннього християнства до Французької буржуазної революції.

Збірку «Libra» підготовлено в межах наукової теми кафедри: «Цивілізація Європи: історична еволюція доби античності, середніх віків та раннього модерного часу» (№ держреєстрації - 0106U012138)

Редактор

І.В. Немченко

Технічний редактор

О.М. Луговий

Рецензенти:

Сорочан Сергій Борисович, д.і.н., професор, завідувач кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Харківського національного університету імені Каразіна

Хмарський Вадим Михайлович, д.і.н., професор, завідувач кафедри історії України Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Рекомендовано до друку Вченою радою Одеського національного університету імені І.І. Мечникова 26 січня 2010 р., Протокол №4.

ISBN 966-96181-9-7

© Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ імені І.І. Мечникова

ЗМІСТ

Від редактора	4
Казаков Т.М. Дієта, прийнята Богоу: монтанізм Тертуліана та християнська традиція посту	5
Горнова І.С. Іоанн Скилиця та Михаїл Пселл як представники різних напрямків візантійської історичної традиції	19
Луговий О.М. Найманці німецького походження у візантійській армії XI-XIII століть	30
Боровський О.С. Іспанський хроніст XVI ст. Франсіско Лопес де Гомара та його творчий доробок	59
Довгополова О.А. Особливості розуміння Біблійного закону в англійській тираноборчій думці (за матеріалами «Короткого трактату про політичну владу» Дж. Понета)	67
Радзиховська О.О. Іоанн Вільгельм Стукіус та його схолії до «Периплу» Понта Евксинського	78
Нємченко І.В. Політичне вчення Томаса Гоббса та антична культурна спадщина	89
Тоцький П.М. Проблема свободи віросповідання в діяльності Конституанти	100
Ізбаш-Гоцкан Т.О. Виникнення та діяльність Нумізматичного відділення Російського археологічного товариства	122
Аннотации – Abstracts	134
Перелік скорочень	139
Відомості про авторів	140

ЗАСНУВАННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ НУМІЗМАТИЧНОГО ВІДДІЛЕННЯ РОСІЙСЬКОГО АРХЕОЛОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА

У другій чверті XIX ст. нумізматика як наука досягла певних успіхів. На цей час вже було зібрано багато приватних та державних монетних колекцій, опубліковано наукові статті з античної, руської та східної нумізматики. З'явилась необхідність у консолідації сил професійних дослідників та аматорів нумізматики. У 1846 р. в Санкт-Петербурзі було засновано археолого-нумізматичне товариство. Це стало можливим через те, що саме тут було зосереджено значні нумізматичні сили - члени Академії наук, хранителі Ермітажу, сановні колекціонери-нумізмати, чиновники та ін., головним чином, іноземці на російській службі. В їх середовищі зародилася ідея створення археолого-нумізматичного товариства в Росії. З двадцяти членів-засновників товариства тринадцять займалися безпосередньо нумізматикою¹.

Ініціаторами створення товариства стали Я.Я. Рейхель, який з 1802 р. служив помічником медальєра при Петербурзькому монетному дворі, а з 1837 по 1845 рр. - чиновником особливих доручень при Міністерстві фінансів, Б.В. Кьоне, котрий в березні 1845 р. став помічником начальника Першого відділення Ермітажу, та Ф.А. Жиль, який працював в імператорському музеї ще з 1840 р.² У першому параграфі статуту товариства було зазначено, що «цель общества будет состоять не только в изучении классической археологии, в собственном ее смысле, но и в особенности археологии и нумизматики новейших времен стран Западных и Восточных. Оно будет иметь в виду ознакомление с существованием монет, медалей и изящных произведений древ-

¹ Избаш Т.А. Нумизматика в Русском археологическом обществе // Санкт-Петербург и отечественная археология: Историографические очерки. – СПб., 1995. – С. 36-46.

² Веселовский Н.И. История Императорского Русского археологического общества за первое пятидесятилетие его существования, 1846-1896. – СПб., 1900. – С.16-22; Тункина И.В. Русская наука о классических древностях юга России (XVIII – середина XIX в.). – СПб., 2002. – С.239-252.

ности, еще не известных в ученном свете, которые могли бы быть открыты в России». Приблизно так само проголошувалася мета товариства і за статутом 1849 р.³

Перше засідання Археолого-нумізматичного товариства відбулося 17 червня 1846 р. Пояснення причин створення товариства зафіксовано в його офіційних документах: «Постоянно возрастающее в России стремление к изучению археологии и в особенности нумизматики, равно как и обильные источники исследований по сим предметам... породили желание... основать в Санкт-Петербурге общество, посредством которого любители археологии и нумизматики могли бы находиться в постоянных сношениях и... принести некоторую пользу наукам в отечестве, распространяя в оном и вне пределов империи сведения полезные о фактах археологии и нумизматики, долженствующих увеличить круг сих наук»⁴.

Пояснення інтересу колекціонерів того часу саме до нумізматики приведене сходознавцем і археологом М.І. Веселовським, який ретельно вивчив історію РАТ за документами, що збереглися: «Сравнительно большим успехом пользовалась у нас нумизматика... Частые и обильные клады древних монет, в особенности восточных, куфических и ордынских, нахождение в значительном количестве монет и медалей греческих колоний и римских, а равным образом и монет западноевропейских, германских и англо-саксонских, наконец, русских наглядно свидетельствуют о тех громадных денежных богатствах, которые в России в течение многих веков зарывались для хранения в землю... Находки подобного рода не только способствовали распространению поверий о кладах ..., но вызвали и более производительную деятельность – собиране нумизматических коллекций. Занятие это в скором времени сделалось модным, число

³ РА ИИМК. Ф. 3. Оп. 1. Д. 1; Первый отчет Археологическо-нумизматического общества. – СПб., 1847. – 60 с. То же: ЗСПбАНО. – 1849. – Т. 1. – С. 3-19; Отчет Археолого-нумизматического общества // ЗСПбАНО. – 1849. – Т. 1. – С. 3-19; Статуты Археолого-нумизматического общества в Санкт-Петербурге // ЗСПбАНО. – 1849. – Т. 1. – С. 52-54; Устав Императорского Археологического общества // ЗСПбАНО. – 1850. – Т. 2. – С. IV-XII; Веселовский Н.И. Указ.соч. – С. 18.

⁴ Отчет Археолого-нумизматического общества. – С. 5.

колекціонерів постійно відростало, з'явилися і торговці древніми монетами і медалями»⁵.

Членами-засновниками товариства стали: барон Б.В. Кьоне, Я.Я. Рейхель, Ф.А. Жиль, князь М.П. Баратаєв, П.І. Демезон, В.Е. Кьолер (син акад. Е.Е. Кьолера), князь Р.Н. Кантакузін, І.А. Бартоломей, П.І. Сабатьє, Ф.Ф. Сеген, Х.Д. Френ, А.А. Кунік, П.С. Савельєв, князь Ф.Г. Гагарін, М.Д. Топчибашев, граф О.С. Строганов, князь С.В. Долгоруков, князь О.О. Сибірський, граф О.С. Уваров, Э.Г. фон Муральт, А.Ф. Прейс. Більшість з цих членів товариства зробили значний внесок у розвиток різних галузей нумізматичної науки⁶.

Першим президентом (за статутом 1849 р. — головою) товариства став герцог Максиміліан Лейхтенберзький (1846-1852). Віце-президентами були обрані дійсний статський радник, бібліотекар Його Імператорської Величності, директор музею антиків Імператорського Ермітажу Ф.А. Жиль та дійсний статський радник Я.Я. Рейхель; секретарями були штабс-капітан лейб-гвардії Єгерського полку І.А. Бартоломей і доктор філософії, помічник директора музею антиків Ермітажу Б.В. Кьоне; скарбником став статський радник П.І. Демезон.

Пояснення назви товариства – «Археолого-нумізматичне» – було надане одним з його членів-засновників, діяльним нумізматом Бернгардом (Борисом Васильовичем) Кьоне (1817-1886) ще на першому засіданні товариства 17 червня 1846 р. «Т.к. нумізматика входить уже в состав археологии, то и в названии археолого-нумізматического общества с первого взгляда может показаться, что второе слово выражает понятие, достаточно уже выраженное первым словом, и становилось бы излишним. Однако ж в состав археологии входят без исключения все памятники, сделавшиеся историческими; к занятиям же общества не принадлежат ни архитектура, ни живопись и т.п., а монеты времен новейших не исключены из круга его занятия».⁷

У другій половині ХІХ ст. РАТ поступово втратило свої позиції у галузі нумізматичних студій — з ряду причин відбулося зрушення у бік вивчення власне археології. Нумізмати, що

⁵ Веселовский Н.И. Указ.соч. – С. 8.

⁶ Избаш Т.А. Указ.соч. – С.36-46.

⁷ Веселовский Н.И. Указ.соч. – С. 5.

фактично відійшли від товариства в другій половині XIX ст., «стали збиратися приватно в ресторанах». Багато хто з членів товариства розуміли необхідність створення самостійного відділення нумізматики. Вперше пропозиція про відкриття такого відділення надійшла ще в лютому 1874 р.⁸, але загальні збори членів РАТ відхилили її⁹.

Лише через тридцять років в РАТ було створено IV відділення - Нумізматики. У 1896 р. дійсний член (1888) і секретар (1890-1906) РАТ Василь Григорович Дружинін (1859-1936), історик, археограф, збирач монет, згодом член-кореспондент АН СРСР (1920) запропонував у зв'язку із збільшенням урядових субсидій товариству створити окреме Нумізматичне відділення¹⁰. Деякі колекціонери тоді висловили побоювання, що їх не приймуть в члени товариства і «що їм не буде дозволено приносити на засідання свої монети, мінятися ними і продавати дублети». Проте, побоювання виявилися марними – всі нові члени були одногосно обрані членами РАТ, а Рада товариства «не зустріла препятствия, чтобы в заседаниях Отделения рассматривались монеты и производили обмен их и продажу»¹¹.

На засіданні Ради товариства 14 березня 1903 р. помічник голови РАТ, пристрасний колекціонер візантійських і російських монет граф І.І. Толстой Старший повідомив про бажання ряду членів відкрити нове відділення. Рада і Загальні збори 2 травня 1903 р. схвалили цей намір. 17 січня 1904 р. (ст. ст.) десять дійсних членів товариства, що займалися нумізматиною, - Х.Х. Гіль, М.Г. Деммені, К.А. Ієліта фон Вольський, В.М. Іверсен, О.О. Ільїн, О.К. Марков, граф І.І. Толстой, М.Ф. Романченко, Б.М. Якунчиков і секретар РАТ В.Г. Дружинін - зібралися для обговорення питання про необхідність відкриття четвертого відділення Нумізматики і ухвали-

⁸ РА ИИМК. Ф. 3. Оп. 1. Д. 94.

⁹ Веселовский Н.И. Указ.соч. – С. 90.

¹⁰ Берестецкая Т.В. О русских нумизматах по «Воспоминаниям» В.Г. Дружинина // Очерки по истории отдела нумизматики. Труды ГИМ. – Вып. 83: Нумизматический сборник. – Ч. 12. – М., 1993. – С. 70-80.

¹¹ Там же. – С. 72.

ли звернутись з відповідним клопотанням до Ради і Загальних зборів РАТ за підтримкою їх наміру¹².

Рада товариства ухвалила представити це клопотання Загальним зборам, які 14 травня 1904 р. затвердили рішення про відкриття відділення Нумізматики. Ще 20 квітня, того ж року, Загальним зборам було повідомлено рішення Міністерства народної освіти від 24 березня 1904 р. про заснування Нумізматичного відділення, з належними змінами статей 8 і 33 Статуту РАТ¹³.

2 жовтня 1904 р. відбулися установчі збори Нумізматичного відділення РАТ. Головував гр. І.І. Толстой Старший, були присутні Х.Х. Гіль, В.Г. Дружинін, С.О. Жебельов, В.М. Іверсен, О.О. Ільїн, К.А. Ієліта фон Вольський, О.Э. Лемм, Е.М. Прідік, О.Ф. Ретовський, М.Ф. Романченко, М.І. Ростовцев, Б.В. Фар-маковський, С.О. Цибульський, Б.М. Якунчиков¹⁴. Володар великої і вельми цінної колекції російських монет, великий князь Георгій Михайлович (1863-1919), онук Миколи І, почесний член РАТ (1885), отримав звання керівника Нумізматичного відділення, секретарем одногосно був обраний Михайло Гугович Деммені (дійсний член з 4 грудня 1903 р.), членом Ради РАТ від відділення - Олексій Олексійович Ільїн (1858-1942), дійсний член з 4 грудня 1903 р., співробітник Відділу нумізматики Ермітажу, де він завідував відділом руських монет¹⁵.

Перше засідання Нумізматичного відділення відбулося 21 грудня 1904 р. «З того часу Відділення збиралося регулярно, навіть останніми роками», - згадував С.О. Жебельов¹⁶. Так, в 1905 р. відбулося два засідання, в 1906 р. - чотири. Згодом Нумізматичне відділення РАТ збиралося достатньо регулярно, в середньому один раз в два місяці.

¹² РА ИИМК. Ф. 3. Оп. 1. Д. 289. Л. 1; Протоколы общих собраний Императорского Русского археологического общества за 1899-1908 годы. – Пг., 1915. – С.173.

¹³ РА ИИМК. Ф. 2. Оп. 2. Д. 453. Л. 63 об.; Ф. 3. Оп. 1. Д. 403. Л. 56; Протоколы общих собраний... – 1915. – С. 139, 172, 173-174, 185.

¹⁴ Протоколы общих собраний... – С. 202-203.

¹⁵ РА ИИМК. Ф. 3. Оп. 1. Д. 403. Л. 69 об.; Протоколы общих собраний... – С. 203, 213.

¹⁶ РА ИИМК. Ф. 2. Оп. 2. Д. 453. Л. 63 об.

Вже в перший рік своєї діяльності Відділення висунуло ініціативу щодо приведення до ладу нумізматичної колекції РАТ. З цією метою було створено комісію, до складу якої увійшли О.О. Льїн (руські монети), Е.М. Прідік (класичні монети) та О.К. Марков (східні монети)¹⁷. В.М. Іверсен в 1911 р. виступив з доповіддю «О разборе и приведении в порядок русских монет и медалей в Музее общества»; вже в 1912 р. Іеліта фон Вольський склав каталог руських монет і медалей (3721 екз.), що належали товариству¹⁸.

Відділення заснувало періодичне наукове видання — «Записки Нумізматичного відділення РАТ» (2 томи в 8 випусках по 4 в кожному томі, 1906-1913), на друкування якого щорічно виділялося 600 крб. з бюджету РАТ. «Записки» виходили під редагуванням секретаря відділення М.Г. Деммені. В них друкувалися статті з античної, західноєвропейської, руської та східної нумізматики, а також протоколи засідань Нумізматичного відділення. Проте, далеко не всі доповіді і повідомлення, прочитані на засіданнях відділення, потрапляли до «Записок». М.Г. Деммені в 1906 р. докладав Раді РАТ про «бажаність додатку французького резюме до Записок Нумізматичного відділення», але Загальні збори відхилили клопотання «на підставі § 71 статуту» РАТ¹⁹. У 1913 р. вийшли 2 та 3 випуски другого тому «Записок», що стали останніми²⁰.

Завдяки протоколам засідань ми отримуємо повніше уявлення про сферу наукових інтересів членів Нумізматичного відділення РАТ. Теоретико-методологічним проблемам і оглядам праць з нумізматики, інформаційним повідомленням про поповнення зібрань музеїв та приватних колекцій були присвячені доповіді І.І. Толстого Старшого з рецензією книги М.М. Головіна «Збирач монет» (1905), О.К. Маркова «Про курс нумізматики В.К. Трутовського» (1909), «Нові придбання нумізматичних зібрань Ермітажу» (1910), «Про випадки вживання в давнину монети не в прямому її призначенні» (1913), «Про книгу Святловського «Примітивно-торгова держава як форма побу-

¹⁷ Протоколы общих собраний... – С. 245.

¹⁸ РА ИИМК. Ф. 2. Оп. 2. Д. 453. Л. 32 об., 64 об.

¹⁹ Протоколы общих собраний... – С. 253.

²⁰ Избаш Т.А. Указ.соч. – С. 43.

ту» (1920), М.І. Репнікова «Про одну забуту працю» (1920) тощо²¹. Хранитель Нумізматичного відділу Ермітажу Оскар Фердинандович Ретовський (1849-1925), дійсний член РАТ з 1902 р., видав рецензію на корпус монет Малої Азії, підготовлений французькими колегами²².

Примітним є те, що на засіданнях відділення часто лунали доповіді з історії нумізматики. У 1910 р. М.І. Веселовський виступив з повідомленням «Про обставини придбання для Ермітажу грецьких монет колишнього Керченського градоначальника Стемпковського»²³, яке стало основою для статті на цю тему²⁴, а О.О. Ільїн - з повідомленнями про ревізію Мюнцкабінета Кунсткамери 1767 р. (1919) і про листування у віршах двох нумізматів (1920), швидше за все, присвячене поетичній творчості Ю.Ю. Люценко і В.Г. Тізенгаузена²⁵.

На жаль, більшість доповідей з античної нумізматики так і не було видано друком. Зокрема, це доповіді М.В. Білозерського про невидані і рідкісні парфянські монети з його колекції (1908), Ф.Є. Відемана «Про грецьку монету VII ст. до Р.Х.» (1908), К.І. Сімональовича про стародавні греко-бактрійські монети (протокол від 18 листопада 1911 р.), реферат В.К. Хилінського про деякі старогрецькі союзні монети першої половини V-IV ст. до н.е. (протокол від 28 січня 1911 р.) тощо. На засіданні 29 січня 1910 р. було ухвалено рішення про публікацію в одному з найближчих випусків «Записок» каталогу грецьких монет африканського узбережжя Середземного моря, складеного членом товариства В.Р. Фохтом, проте цей намір не здійснився.

Величезну роль в діяльності НВ РАТ зіграв видатний нумізмат, фахівець із західноєвропейської, руської і східної нумізматики, старший хранитель Нумізматичного відділу Ерміта-

²¹ РА ИИМК. Ф. 2. Оп. 2. Д. 453. Л. 63 об.-66.

²² Ретовский О.Ф. О предпринятом французскою академией издании «Общее собрание греческих монет Малой Азии» // ЗНО РАО. – 1906. – Т. 1. – Вып. 1. – С. 83-88; Непомнящий А.А. Подвижники крѣмоведения. О.Ф. Ретовский. – Симферополь, 2006.

²³ РА ИИМК. Ф. 2. Оп. 2. Д. 453. Л. 64.

²⁴ Веселовский Н.И. О приобретении для Императорского Эрмитажа нумизматической коллекции И.А. Стемпковского // ИТУАК. – 1915. - № 52. – С. 186-195. Отд. оттиск: Симферополь, 1915.

²⁵ РА ИИМК. Ф. 2. Оп. 2. Д. 453. Л. 65.

жу, член РАТ з 1885 р. Олексій Костянтинович Марков (1858-1920). У його доповіді «Про чищення стародавніх монет»²⁶ йдеться про різні способи обробки і реставрації монет з дорогоцінних металів (золота, срібла, електру) та мідних. На таку саме тему в 1921 р. зробив доповідь і В.В. Вейсенбергер. Подібні повідомлення мали цінність не тільки з теоретичної, але і з практичної точки зору, оскільки у багатьох членів РАТ були власні колекції монет. Прекрасна нумізматична колекція була зібрана великим князем Георгієм Михайловичем, який в 1896 р. придбав рідкісне зібрання монет Х.Х. Гіля²⁷. В.М. Іверсен в 1905 р., О.О. Ільїн в 1906 р., А.А. Левенстім в 1909 р. виступили з доповідями про рідкісні і не опубліковані монети своїх зібрань²⁸.

Члени НВ РАТ брали участь в міжнародних і всеросійських археологічних та нумізматичних з'їздах і конгресах. Зокрема, О.В. Орешников, дійсний член РАТ з 1886 р., був представником відділення на Чотирнадцятому Археологічному з'їзді в Чернігові (1-12 серпня 1908 р.). У червні 1910 р. члени відділення взяли участь в роботі Міжнародного конгресу нумізматики в Брюсселі²⁹.

Під час Першої світової війни Нумізматичне відділення збиралося рідко. У листопаді 1916 р., у зв'язку з отриманням звання голови РАТ великим князем Георгієм Михайловичем, керівником відділення став О.О. Ільїн, з 18 вересня 1922 р. його змінив фахівець в області західноєвропейської нумізматики і медальєрного мистецтва Олександр Олександрович Сівєрс (1866-1954), що працював у Відділі нумізматики Ермітажу з 1923 по 1928 рр.³⁰

У царині Північнопричорноморської античної нумізматики одним з головних завдань, поставлених на засіданнях відділення, стало створення повних каталогів монет грецьких міст-колоній Північного Причорномор'я. Початок цьому було покладено ще зведеннями Б.В. Кьоне і П.Й. Бурачкова, але, як справе-

²⁶ Марков А.К. О чистке древних монет // Записки нумизматического отделения Русского археологического общества. – 1909. – Т.1. – Вып. 2-3. – С. 60-74.

²⁷ Повідомлення О.Л. Бертъе-Делагарда в протоколі засідань ОТИС № 294 за 1896 р.: Протоколи, 1906. – С. 8.

²⁸ РА ИИМК. Ф. 2. Оп. 2. Д. 453. Л. 64 об.-65.

²⁹ РА ИИМК. Ф. 3. Оп. 1. Д. 453. Л. 37.

³⁰ РА ИИМК. Ф. 2. Оп. 2. Д. 453. Л. 63 об.; Ф. 3. Оп. 1. Д. 376. Л. 8.

дливу відмітив О.Л. Бертъе-Делагард, на межі століть вони виглядали застарілими і неповними, а останній виявився переповненим «ошибками вольными и невольными»³¹.

У протоколах засідань Нумізматичного відділення часто зустрічаються повідомлення статського радника, камергера Двору Її Імператорської Величності Б.М. Якунчикова про нові і рідкісні античні монети з його зборів, головним чином старогрецькі (1904, 1907, 1909, 1910, 1913), зокрема, про придбані їм шість золотих статерів Олександра Великого (1914). Для складання повного корпусу північнопричорноморських монет було «важно опубликование всех имеющихся как в общественных, так и в частных собраниях вариантов» монетних типів³².

Працями багатьох поколінь нумізматів було підготовлено ґрунт для створення повного корпусу грецьких південноруських монет, підготовку яких узяли на себе О.Ф. Ретовський і О.К. Марков, у середині 1910-х до них приєднався і М.І. Ростовцев³³. На той час М.І. Ростовцев став автором низки досліджень, що мають велике значення в області типології боспорських монет. Це «екскурси про зображення на боспорських царських монетах Афродіти Апатури, вершника, міських воріт і багатьох інших типів монет. Особливу увагу він приділяв питанням історії правління Дінамії і типології її статерів, а також монет з монограмою ВАЕ»³⁴.

Через революційні потрясіння підготовлений до друку в 1917 р. «*Corpus nummorum Russiae meridionalis*» (розділ «Монети Пантікапея і Боспорського царства, Фанагорії, Німфея, Феодосії, Фасіса, Діоскуріади»), створений М.І. Ростовцевим у спів-

³¹ Бертъе-Делагард А.Л. Поправки общего каталога монет П.О. Бурачкова. – М., 1907. 44 с.

³² Якунчиков Б.М. Неизданные и редкие древнегреческие монеты // ЗНО РАО. – 1909. – Т. 1. Вып.2-3. – С. 7.

³³ Ростовцев М.И. Классические и скифские древности северного побережья Черного моря / Публ. И.В. Тункиной // Петербургский археологический вестник. – 1993. – Вып. 5: ΣΚΥΘΙΚΑ: Избранные работы академика М.И. Ростовцева. – С. 28-29.

³⁴ Фролова Н.А. Монетное дело Боспора (середина I в. до н.э. – середина IV в. н.э.). – М., 1997. – Ч. 1: Монетное дело Боспора 49/48 гг. до н.э. – 210/211 гг. н.э. – С.5.

авторстві з О.Ф. Ретовським, так і залишився не виданим, хоча ряд таблиць до нього було вже надруковано³⁵.

У 1917-1918 рр. відділення нумізматики РАТ взагалі не збиралося, але навесні 1919 р. відновило свою роботу. 15 лютого 1919 р. М.Г. Деммені відмовився залишатися у якості секретаря НВ, і його змінив нумізмат-античник Степан Артемьевич Гамалов-Чураєв (1857-1923), член-співробітник РАТ з 29 грудня 1915 р., що з 1910 р. працював в Монетному відділі Ермітажу за вільним наймом. Проте, 20 березня 1923 р., С.А. Гамалов-Чураєв помирає, і на посаду секретаря було обрано Романа Романовича Фасмера (1888-1938), хранителя східних монет Нумізматичного відділу Ермітажу з 1920 по 1934 рр.³⁶

24 травня 1919 р. хранитель західноєвропейських монет Ермітажу Микола Павлович Бауер (1888-1942) зробив доповідь «Граф І.І. Толстой: Візантійські монети», присвячену фундаментальним працям покійного у галузі візантійської нумізматики. Майбутній академік В.В. Струве виступив з доповіддю «Мідна монета в державі Птолемеїв» (1920)³⁷. Протоколи зафіксували назви виступів С.А. Гамалов-Чураєва «Зібрання підроблених монет Ермітажу з Керчі» і «Фанагорійські монети з монограмами» (1922). Р.Р. Фасмер повідомив членів відділення про виявлену їм «власноручну нотатку покійного О.К. Маркова про його заняття в Ермітажі» (1923)³⁸.

У листопаді 1922 р. з Москви до Петрограду переїхав Олександр Миколайович Зограф (1889-1942), учень О.В. Орешникова, пристрасний прихильник і знавець античної нумізматики, що зайняв місце хранителя античних монет Ермітажу, а згодом – засновник радянської школи нумізматів-античників³⁹. На засіданнях Нумізматичного відділення

³⁵ Тункина И.В. М.И. Ростовцев и Российская Академия наук // Скифский роман / Под общей редакцией акад. Г.М. Бонгард-Левина. – М., 1997. – С.90, 117, 372. Сн.328, 609.

³⁶ РА ИИМК. Ф. 2. Оп. 2. Д. 453. Л. 66.

³⁷ РА ИИМК. Ф. 3. Оп. 1. Д. 453. Л. 95; Избаш Т.А. Указ.соч. – С. 43.

³⁸ РА ИИМК. Ф. 2. Оп. 2. Д. 453. Л. 64, 65 об.-66.

³⁹ Смирнова Н.М. Александр Николаевич Зограф (1889-1942) // Монеты и медали. – М., 1996. – С. 254-259; Фролова И.А., Дюков Ю.Л. Александр Николаевич Зограф (1889-1942) // Портреты историков. Время и судьбы. – Т.3. Древний мир и средние века. – М.: Наука, 2004. – С. 80-92.

О.М. Зограф прочитав декілька цікавих доповідей: «Хрисоелефантінна статуя Асклепія роботи Фрасиміда на епідаврійських монетах»⁴⁰, «Невиданий кізкінін з колекції графа Строганова із зображенням Ніке, що заколює барана»⁴¹. У доповіді «До нумізматики Тіри»⁴² Зограф доводить приналежність декількох монет з головою Геракла м. Тію, а не Тірі, як вважали В.Н. Юргевич і П.Й. Бурачков⁴³.

Останнє засідання відділення відбулося 8 лютого 1924 р. У тому ж році товариство, за наказом НКВС, було заборонене. Дослідницьку традицію дореволюційної російської нумізматики намагалася підтримувати Нумізматична комісія, або Секція нумізматики і гліптики Державної академії історії матеріальної культури (1922-1929) у складі: завідувач О.О. Ільїн, вчений співробітник О.В. Орешников, наукові співробітники М.П. Бауер, О.М. Зограф, О.О. Сіверс, Р.Р. Фасмер, реєстратор О.О. Биков⁴⁴. У рамках комісії О.М. Зограф готував корпус монет Північного Причорномор'я, але через її розформування робота залишилася незакінченою⁴⁵.

Значення діяльності РАТ у царині нумізматики, у тому числі і античної, полягає в об'єднанні дійсно наукових сил, головним чином, хранителів Ермітажу, професури столичного університету і археологічного інституту, колекціонерів монет, які зробили великий внесок в становлення і розвиток різних розділів нумізматики. Друкарські видання товариства сприяли появі інтересу у широкого загалу не тільки до спеціальних питань збирання монет, але і до проблем наукового вивчення нумізматики пам'яток як повноцінних історичних джерел.

Розквіт нумізматичної науки було примусово та брутально перервано історичними потрясіннями 1910-х - 1920-х рр.

⁴⁰ РА ИИМК. Ф. 3. Оп. 1. Д. 453. Л. 129, протокол от 26 августа 1922 г.

⁴¹ РА ИИМК. Ф. 3. Оп. 1. Д. 453. Л. 135.

⁴² РА ИИМК. Ф. 3. Оп. 1. Д. 453. Л. 137, протокол от 1 августа 1923 г.

⁴³ Избаш Т.А. Указ.соч. – С. 43.

⁴⁴ Жебелёв С.А. Ученые степени в их прошлом, возрождение их в настоящем и грозная опасность их вырождения в будущем / Публикация и коммент. И.В. Тункиной // Очерки истории отечественной археологии. – М., 2002. – Вып. 3. – С. 185.

⁴⁵ Зограф А.Н. Античные монеты. – М.- Л., 1951 (МИА № 16). – С. 14.

Спочатку Перша світова війна і Лютнева революція, потім Жовтнева революція, громадянська війна, революційний терор і репресії стали справжньою катастрофою для наукової інтелігенції. Насильницьким чином зірвалося здійснення найважливіших наукових заходів, зокрема, створення повного корпусу античних монет Північного Причорномор'я. Деякі вчені-антикознавці і колекціонери померли з голоду (В.В. Латишев) або були вбиті бандитами (М.Ф. Романченко), інші емігрували (М.І. Ростовцев). Почався неприкритий політичний і ідеологічний тиск з боку влади, що виразився в забороні «неугодных» тем, цілих наукових шкіл і напрямів. Традиції вітчизняної школи нумізматики були зруйновані практично вщент, і лише зусиллями небагатьох представників дореволюційної науки, що вижили, їх було передано новим поколінням нумізматів радянського періоду.

